

ترکیب جمعیتی

تعداد سکنهٔ عراق طبق آمار ژولای ۲۰۰۲ م (تسیرماه - ۱۳۸۱، جمادی‌الاولی ۱۴۲۳) ۲۴/۰۰۱/۸۱۶ نفر بوده است که از این میزان، ۴۱٪ بین صفر تا ۱۴ سال، ۵۵/۹٪ بین ۱۵ تا ۶۴ سال و ۳٪، ۶۵ ساله به بالاتر بوده‌اند. رشد جمعیت ۲/۸۲٪ و تراکم نسبی، ۵۵ نفر در هر کیلومتر مربع بوده است. میزان زاد و ولد در هر هزار نفر، ۳۴/۲ مرگ و میر، ۶/۰۲ نفر در هزار نفر می‌باشد.

۷۵٪ تا ۸۰٪ مردم، عرب، ۱۵ تا ۲۰٪ آنان را کُرد و ۵٪ دیگر از نژاد ترکمن، آشوری و غیره هستند. ۹۷٪ مردم عراق، مسلمان هستند که ۷۵٪

آنان شیعه، ۲۷٪ سنی می‌باشند. ۳٪ بقیه، ارمنی، مسیحی و غیره هستند. زبان رسمی کشور عراق، عربی است و اکثریت مردم به این زبان تکلم می‌کنند. اما کردها به زبان کردی حرف می‌زنند. زبان فارسی در بین افراد ایرانی‌الاصل و نیز زبان‌های آشوری و ارمنی در بین گروه اندکی از ساکنان عراق رایج است^(۱).

مرکز سکونت غالب جمعیت در نواحی مرکزی و جنوبی است. بزرگ‌ترین اقلیت این کشور یعنی کردها در نواحی شمالی و شمال شرقی زندگی می‌کنند که از نژاد آریایی هستند.

۱. شبکه اینترنت، سایت w.w.w. cid.gov، ۲۰۰۲ میلادی.

صلاح‌الدین، اربیل، انبار (رمادی)، بابل (حله)، بصره، بغداد، دهوک، دیاله (بعقوبه)، ذی‌قار (ناصریه)، سلیمانیه، موتانه، قادیسیه (دیوانیه)، کربلا، کرکوک یا تأمین، مثنی (سماوه)، میسان (عماره)، نینوا (موصل)، واسط (کوت).

شیعیان در استان‌های دیاله، بغداد، بصره و در اکثریت‌اند و مردمان کربلا، دیوانیه، حله، عماره و کوت همگی شیعه‌اند. در نقاط دیگر نیز شیعیان پراکنده‌اند^(۲).

مرکز حکومت عراق، بغداد است و عتبات عالیات؛ یعنی نجف، کربلا، کاظمین و سامره که مضجع شش نفر از ائمه هدی و تنی چند از امام‌زادگان و صحابی اهل بیت و کانون حوزه‌های علمیه می‌باشند، به عراق موقعیت معنوی و مقدسی داده‌اند. بندر بصره، و دو شهر موصل و کرکوک از دیگر

و به دام‌پروری و کشاورزی و تولید برخی مصنوعات دستی مشغول‌اند. به‌طور کلی تنوع قومی، میزان سکنه و نیز تنوع در انتساب به مذهب از ویژگی‌های نواحی عراق است که این تنوع در تحولات سیاسی، اجتماعی و فرهنگی عراق بی‌تأثیر نبوده است. از نظر تعداد و تنوع قومی می‌توان سه منطقه را در عراق تشخیص داد:

۱. جنوب بغداد و سواحل دجله و فرات که از نظر میزان سکنه، بیشترین تراکم جمعیت را دارد. مسلمانان شیعه‌مذهب همواره در این ناحیه سکنی گزیده‌اند.

۲. بلندی‌های بغداد و اطراف دره فرات که در آن تراکم جمعیت مسلمان سنی بیش از شیعیان عراق است.

۳. ناحیه کوهستانی شمال و شمال شرقی: کردنشین و سنی‌مذهب.

این مناطق سه‌گانه در بغداد بزرگ درهم آمیخته شده‌اند^(۱).

عراق به هیجده استان تقسیم شده که اسامی این استان‌ها و مراکز آنها عبارتند از:

۱. تاریخ حرکت اسلامی در عراق، ص ۲۷.
 ۲. نهضت شیعیان در انقلاب اسلامی عراق، ص ۶۷، کشورهای جهان، عبدالحسین سعیدیان، ص ۵۵۳، تاریخ سیاسی و اقتصادی عراق، ص ۷۲، سرزمین اسلام، از نگارنده، ص ۱۳۲.

شهرهای مهم این کشور به شمار می‌روند.

ام‌القصر بندر جدیدی است که در کنار خوری پراز جزر و مد واقع شده و به وسیله جزایر ورهبه، بوبیان و کویت، احاطه شده است. این بندر از اوایل دهه ۱۹۶۰م به صورت مهم‌ترین بندر بازرگانی عراق درآمد است. در دهانه اروندرود بندر فاو واقع شده که چون سواحل طرفین آن باتلاقی و رسوبی است برای کشتی‌رانی چندان مناسب نیست؛ با این حال بندر فاو دارای موقعیت مهم استراتژیکی می‌باشد و از نظر صدور نفت عراق حائز اهمیت است.^(۱)

۷۳٪ مردم عراق در شهرها زندگی می‌کنند.

شیعیان

شیعیان از آغاز، در عراق به عنوان اکثریت معترض به حکومت‌های ستم‌پیشه محسوب می‌شدند. تعیین مرکز خلافت امام علی علیه السلام در کوفه و وقوع قیام امام حسین علیه السلام در کربلا،

بیان‌گر آن است که سابقه سکونت شیعه در عراق به صدر اسلام بازمی‌گردد. به رغم این قدرت عظیم و اکثریتی تأثیرگذار، دولت عراق در ادوار گوناگون تاریخی، همیشه شیعیان را از دسترسی به قدرت محروم کرده است. چنانکه در شماره‌های گذشته گفته شد، در کادر سیاسی و اداری عثمانی‌ها، افراد سنی مذهب نقش مهمی را عهده‌دار بودند و پس از سلطه بریتانیا بر عراق، به دلیل مبارزات شیعیان به رهبری علما برای خروج عراق از قیمومت انگلیس، حساسیت دولت انگلستان نسبت به این مردمان برانگیخته شد و بنابراین زمینه‌ای را فراهم آورد تا در ساختار سیاسی که برای عراق ایجاد شد، شیعیان شرکت داده نشوند.

البته از سال ۱۹۲۱ تا ۱۹۵۸م، ۵۹ دولت در عراق تشکیل شده است که صرفاً پنج نفر از شیعیان از میان صدها نفری که به منصب وزارت و نخست‌وزیری رسیده‌اند، توانسته

۱. روابط عراق با کویت، ص ۶۳.

بر ضد این طایفه، سیاست‌های منفی و تخریبی به کار گرفته شد. از جمله آن‌که سهمیه آنان در زمینه واردات و صادرات کاهش یافت و در عوض سهمیه‌های کسرس شده در اختیار عرب‌های سنی‌مذهب به خصوص افسران بازنشسته قرار گرفت.

با به قدرت رسیدن حزب بعث، با وجود آن‌که برخی از دست‌اندرکاران آن شیعی‌مذهب بودند، جنگ خونین فرقه‌ای تمام عیاری بر ضد شیعیان آغاز گردید و تحت عنوان شعوبی‌گری، تبلیغ و توجه گردید، این وضع پس از جنگ تحمیلی عراق بر ضد ایران گسترش یافت. ابتداعات‌های بازرگانی شیعیان لغو شد و سپس به بهانه این‌که دولت مایل به تمدید کارت‌های بازرگانی است، شیعیان احضار و بازداشت شدند. در آوریل ۱۹۸۰م (۱۴۰۱ هـ.ق) تمامی اموال شیعیان مخالف دولت، مصادره و عده زیادی از

بودند در منصب نخست‌وزیری به تشکیل دولت دست بزنند و حدود سه سال زمام امور عراق را عهده‌دار شوند. با توجه به این‌که ۷۵٪ مردم عراق شیعه‌اند، این تبعیض ناروا برای آنان بسیار آزاردهنده است. از سال ۱۹۵۸م تا ۱۹۹۰م صرفاً یک شیعی به نخست‌وزیری برگزیده شده که تنها مدت ده ماه صدارت داشته است.

تبعیض در مورد جامعه شیعه در دیگر عرصه‌های زندگی نیز وجود دارد. از جمله آن‌که شیعیان در مجلس، امور فرهنگی و مطبوعاتی، اوقاف، تعلیم و تربیت، آموزش و بازرگانی حضور کم‌رنگی داشته‌اند^(۱).

فشار شدید بر ضد شیعیان، این قشر بزرگ فرهنگی-اجتماعی را به سوی فعالیت‌های اقتصادی و تجاری سوق داد؛ و با روی کار آمدن عبدالسلام عارف وضع بدتر شد و اعمال برنامه‌های به اصطلاح ملی‌سازی، شیعیان به شدت آسیب دیدند و در جهت عمق بخشیدن فشار

۱. نک: الشيعة و دولة القومية في العراق، حسن علوی، ص ۲۰۰-۱۸۲.

آنان از عراق اخراج شدند^(۱).

شیعیان در هیچ برهه‌ای از زمان نخواستند امنیت سیاسی عراق را تهدید و یا این کشور را تجزیه کنند و این تفکر که عراق به یک دیکتاتور قوی نیاز دارد تا آنان را منسجم و خاموش نگه دارد، با واقعیت‌های سیاسی-اجتماعی در تضاد است. حتی شیعیان برای ترویج همکاری فرقه‌های گوناگون، امتیازاتی برای اعتقادات اهل تسنن قائل شده‌اند. طرفداری از برادری اسلامی و همکاری با سنی‌های مقید به اصول اعتقادی از ویژگی‌های شیعه عراق است.

در سال ۱۹۴۸م، (۱۳۶۸ هـ ق) انگلستان پافشاری نمود که دولت عراق، پیمان پورتنس ماوٹ را مورد تأیید قرار دهد که پیمان دفاعی سال ۱۹۳۰م عراق با بریتانیا را تمدید می‌کرد. دولت وقت به امید جلب حمایت شیعیان از این پیمان که کار پایگاه‌های نظامی انگلیس در عراق را تضمین می‌کرد، نخستین نخست‌وزیر شیعه را روی کار آورد. این اقدام

ناموفق بود؛ زیرا هیچ‌کدام نه صالح جبر -نخست‌وزیر اول- و نه سید محمدحسن صدر -نخست‌وزیر دوم شیعه- موفق نشدند این پیمان را برای عراقی‌ها مطبوع سازند. سرانجام دولت به دلیل مواجه شدن با تظاهرات خیابانی خشونت‌آمیز بر ضد این پیمان، ناگزیر گردید آن را تأیید نشده رها کند. زمانی که با نقشه انگلستان در سال ۱۹۴۸م دولت اسرائیل اعلام موجودیت کرد، از دست دادن سرزمینی که قرن‌ها بخش مهمی از مسلمانان در آن بودند، برای شیعیان و جامعه تسنن عراق به‌طور مشترک اهانت‌آمیز بود و به همین دلیل نسبت به اشغال‌گران ابراز خصومت می‌کردند. اخوان المسلمین که در عراق نسبت به حساسیت شیعیان توجه نشان می‌داد، به ویژه در میان اعراب سنی موصل، پسایگاه قوی داشت. حزب التحریر الاسلامی که بنیادگرا و مرتبط با

۱. المقولات الاساسية للبنية الشيعة في العراق، (تهران، ۱۹۹۸ م)، سید محمد حیدری، ص ۵۱-۵۲.

نگران شدند و برخلاف حمایتی که از کردها برای تشکیل حکومت خودمختار شد، شیعیان عراق از هرگونه پشتیبانی بی بهره بودند.

به نظر برخی تحلیل‌گران، ناکامی شیعیان از عواملی ناشی می‌شود: فقدان اجماع، نسبت به رد دیکتاتوری در امر حکومت، نبود پیوند عاطفی و ارتباطی میان مردم و گروه‌های اسلامی، عدم حمایت عوامل خارجی، هراس ابرقدرت‌ها از بنیادگرایی شیعیان و سرانجام نبود درک ضرورت استمرار قیام به مثابه

ابزاری برای پیروزی

(نک: الجهاد، شماره ۸۷۳، ۲۴ شعبان ۱۴۱۹ هـ.ق، ص ۷).

۱. نهضت اسلامی شیعیان عراق، جویس.ان.ویلی، ترجمه مهوش غلامی، ص ۴۷.

۲. نک: الجهاد، شماره ۸۷۳، ۲۴ شعبان ۱۴۱۹، ص ۷.

اخوان‌المسلمین بود، از ایجاد یک کشور اسلامی دفاع می‌کرد و مطالبی بر ضد کمونیسم و دولت عراق توزیع می‌نمود. شیخ عبدالعزیز البدری (متوفی ۱۹۶۹م) -از جمله رهبران عراقی، این تشکّل مذهبی - رابطه کاری نزدیکی با روحانیون شیعه را برقرار کرد.

یادآور می‌شود این حزب در کرانه باختری رود اردن توسط یک فلسطینی به نام احمد تقی النبهی تأسیس شد.

(نهضت اسلامی شیعیان عراق، جویس.ان.ویلی، ترجمه مهوش غلامی، ص ۴۷).

تحت تأثیر تحولات گوناگون، نوع و سطح مبارزات شیعیان با حکومت مرکزی عراق متفاوت بود. در اندیشه علمای شیعی عراق به ویژه پس از انقلاب اسلامی ایران، تغییری الگویی ایجاد شد. این تحولات آغاز تجدید حیات فکری، اندیشه سیاسی گردید که به سیاست داخلی و خارجی عراق تأثیر گذاشت. ابرقدرت‌ها و حکومت‌های مرتجع محلی از این‌گونه دگرگونی